

УДК 378.24.07:174

Наталка Дудник

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ

У статті розглянуто погляди вчених на поняття професійно-етичної компетентності та її формування у майбутніх менеджерів освіти. Уточнено сутність базових дефініцій: «менеджер», «менеджер освіти», «компетентність», «професійно-етична компетентність». Розкрито сутність та зміст професійно-етичної компетентності менеджерів освіти, обґрунтовано її структурні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та особистісний. Доведено, що формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти потрібно розглядати як специфічний вид індивідуального розвитку, забезпечувати здатність до ціннісної орієнтації та саморегуляції.

Ключові слова: менеджер, менеджер освіти, компетентність, професійно-етична компетентність.

В статье рассмотрены взгляды ученых на понятие профессионально-этической компетентности и ее формирование у будущих менеджеров образования. Уточнена сущность базовых дефиниций: «менеджер», «менеджер образования», «компетентность», «профессионально-этическая компетентность». Раскрыта сущность и содержание профессионально-этической компетентности менеджеров образования, обоснованно ее структурные компоненты: мотивационно-ценностный, когнитивный, деятельностный и личностный. Доказано, что формирование профессионально-этической компетентности будущих менеджеров образования следует рассматривать как специфический вид индивидуального развития, обеспечивать способность к ценностной ориентации и саморегуляции.

Ключевые слова: менеджер, менеджер образования, компетентность, профессионально-этическая компетентность.

The article considers the views of scientists on the concept of professional and ethical competence and its formation in future managers of education. The essence of basic definitions is specified: «manager», «manager of education», «competence», «professional and ethical competence». The essence and content of the professional and ethical competence of education managers are revealed, its structural components are substantiated: motivational-value, cognitive, activity and personal. It is proved that ethical style of manager's behavior is formed on the basis of existing special abilities to management activity: ability to solve non-standard problems; the ability to think large-scale; the ability to really

assess yourself and your ability to make decisions on their own. It is substantiated that the content and structure of the professional and ethical competence of future education managers have their peculiarities that are related to the specifics of professional activity, and the formation of professional and ethical competence of future education managers should be considered as a specific type of individual development, to provide the ability to value orientation and self-regulation.

Key words: *manager, manager of education, competence, professional and ethical competence.*

В умовах входження України в Європейський простір вищої освіти Законом України «Про вищу освіту» (2017) створено засади для впровадження та реалізації компетентнісної моделі освіти, результатом якої є сформованість професійної компетентності випускників вищих навчальних закладів.

Провідна роль у формуванні нової генерації управлінських кадрів належить саме вищій освіті. Професійно-етична компетентність майбутніх менеджерів, як складова професійної компетентності, має виступати показником їхньої моральності, внутрішньої культури, здатності приймати адекватні управлінські рішення та діяти відповідно до норм професійної етики; вмінням не лише успішно виконувати посадові обов'язки, але й будувати відносини належного професійного рівня, усвідомлювати значення своєї професії, власне місця в ній. Значення окресленого питання посилюється відповідно до поширення гуманістичних тенденцій в освіті, демократизації трудових відносин.

Питання формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців (учителів, юристів, митників, фахівців банківської справи та сфери побутового обслуговування) розглядалися у роботах сучасних вітчизняних вчених Г. Алоні (Етика бізнесу: соціально-філософський аспект), А. Болдова (Формування професійної етики майбутніх працівників податкової служби в навчально-виховному процесі, Г. Васяновича (Педагогічна етика), А. Каленського (Система розвитку професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін вищих навчальних закладів аграрної та природоохоронної галузей), С. Криворучко (Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні), І. Кучеренко (Політична етика у сучасних соціотрансформаційних процесах: український контекст), І. Маслікова (Економічна етика в сучасних процесах раціоналізації господарства), О. Слободянюк (Формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів економічного профілю у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін), О. Рихліцька (Екологічна етика: традиції і сучасні тенденції), Л. Рубан (Професійна етика в процесі творчої самореалізації митця), Г. Хлистун (Етика засобів масової інформації в сучасних політичних процесах), О. Цимбал (Християнська етика в контексті традиційної моральнісної

культури), Я. Ширченко (Журналістська етика: проблеми і концепції (світовий та вітчизняний досвід). Незважаючи на неодноразові звернення науковців до різних аспектів окресленої проблеми, аналіз психолого-педагогічних наукових джерел, дисертаційних досліджень, власний викладацький досвід дали змогу встановити, що проблема формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти потребує подальших поглиблених досліджень.

Мета нашого дослідження розкрити зміст та обґрунтувати структуру професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти.

Для досягнення мети в першу чергу розглянемо визначення поняття «менеджер». У великому тлумачному словнику української мови слово «менеджер» трактують як: по-перше, людину, яка відповідає за координацію та контроль над організацією праці; по-друге, того, хто управляє промисловим, торговим, фінансовим та іншим підприємством; по-третє, підприємця в царині мистецтва, який організовує тренування і виступи спортсменів та концертну діяльність артистів [2, с. 518]. Л. Володарська-Зола висловлює думку, що менеджер – це той, хто здійснює функції керування, тобто планує, організовує, мотивує та контролює діяльність працівників підприємства, оптимально використовує наявні ресурси для досягнення поставлених цілей із урахуванням змін зовнішнього та внутрішнього середовищ впродовж усього життя [3, с. 8]. Ми погоджуємося з думкою В. Жигір, яка стверджує, що менеджер освіти – це професія, тип діяльності, в основі якої лежить таке знання та людські здібності, завдяки яким можна здійснювати управління організацією та керівництво освітніми процесами. За своєю суттю діяльність менеджера освіти поліфункціональна. Він виступає в ролі організатора, адміністратора, психолога, дослідника, господаря, суспільного діяча. Він лідер, здатний вести за собою колектив, завдяки своєму авторитету та високому професіоналізму. Він освічений педагог з високою моральною культурою, інноватор, здатний впровадити нові технології в навчально-виховний процес. Усі ці функції мають бути закладені та розвинуті в професійній компетентності менеджера освіти [4, с. 32].

М. Кяерст у своєму дослідженні розглядає компетентність керівника як одне з вузлових понять психології управління і як чинник удосконалення управлінського процесу. Він наводить низку трактувань поняття компетентності керівника, згідно з якими: компетентність виражається в кількості і якості завдань, сформульованих і розв'язаних керівником у його основній роботі; компетентність виражає відповідність керівника тим завданням, рішення яких обов'язкове для працюючої на цій посаді людини; компетентність є одним з компонентів особистості або сукупністю відомих властивостей особистості, що зумовлюють успіх у рішенні основних завдань; компетентність є системою відомих властивостей особистості, що виражається в результативності розв'язання проблемних завдань;

компетентність є одним із проявів особистості й полягає в ефективності розв'язання проблем, що зустрічаються у сфері діяльності людини, здійснюваної в інтересах даної організації [5, с. 47]. Тобто поняття «компетентність» визначається як авторитетність, обізнаність, поінформованість, адекватна кваліфікація, достатні вміння, якість, стан; «компетентний» як здібний до вирішення справи, досвідчений у певній галузі, колі питань, а «компетенція» – це коло повноважень, питань, обов'язків у якому посадова особа володіє знаннями, вміннями, досвідом.

Л. Хоружа [7] стверджує, що етична компетентність за специфікою реалізації належить до так званих надпредметних компетентностей. Вони мають інтегрований характер і поєднують у собі певний комплекс знань, умінь і ставлень, які набуваються майбутніми вчителями протягом засвоєння всього змісту педагогічної освіти.

Прикладом етичної компетентності можуть бути такі здатності:

- усвідомлення гуманістичних цінностей, інваріантного характеру норм, принципів педагогічної етики;
- розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів;
- здійснення етичної рефлексії власних учинків,
- виявлення сутності моральних колізій у різних педагогічних ситуаціях, прогнозування результатів своїх дій;
- уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби вихованців;
- реалізація у професійній поведінці стратегії й тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу.

С. Архипова як складові компетентності пропонує певні характеристики. Згідно з її підходом, гностична чи когнітивна характеристика відображає наявність необхідних знань, обсяг та рівень яких є головною характеристикою компетентності. Регулятивний компонент дозволяє використовувати наявні знання для розв'язання різноманітних завдань у процесі життєдіяльності особистості. У свою чергу регулятивна характеристика містить у собі проєктивну й конструктивну складові, що проявляються в умінні прогнозувати й приймати ефективні рішення. Рефлексивно-статусний компонент дає право за рахунок визначення авторитетності діяти певним чином. Важливою є й комунікативна характеристика, оскільки і поповнення знань, і практична діяльність завжди здійснюються у процесі спілкування та взаємодії [1, с. 16].

Отож, професійно-етична компетентність менеджера освіти визначається наявністю етичних професійно важливих якостей, а також сукупністю професійних знань про етичні поняття та норми поведінки й вмінням свідомого застосування їх в управлінській практиці з метою розв'язання етичних проблем. Це складне індивідуально-психологічне

утворення, яке інтегрує в собі теоретичні знання, ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні вміння менеджера освіти у сфері професійної етики, що забезпечує здатність управляти навчальним закладом на основі гуманістичних, морально-етичних принципів, норм і цінностей.

Етичний стиль поведінки менеджера формується на базі наявних особливих здібностей до управлінської діяльності: умінням вирішувати нестандартні проблеми; умінням мислити масштабно; умінням реально оцінювати себе та свої можливості, самостійно приймати рішення; умінням правильно оцінювати діяльність співробітників і партнерів. Зазначені вище характеристики загалом є соціально-етичними нормативами. При цьому аналіз різних професійних моральних якостей засвідчує, що вони, в першу чергу, вносять у професію вимір соціальної відповідальності та орієнтують діяльність спеціаліста на спільне благо.

Вважаємо за доцільне професійно-етичну компетентність майбутніх менеджерів освіти представити як сукупність чотирьох компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного та особистісного. Кожен із зазначених компонентів складається із відповідних елементів: мотиваційний (мотиви, потреби, ціннісні орієнтації), когнітивний (знання), діяльнісний (уміння, навички), особистісний (особистісні якості).

Мотиваційно-ціннісний компонент посідає провідне місце в структурі професійно-етичної компетентності менеджерів освіти, оскільки мотив є спонукальною причиною будь-якої дії, вирішальним елементом формування будь-якої особистісної якості. Виконуючи ту чи іншу управлінську функцію, менеджеру необхідні певні мотиви, знання, уміння, навички і особистісні якості, щоб досягти позитивного результату своєї діяльності. Мотиви, потреби, ціннісні орієнтації складають мотиваційний компонент професійно-етичної компетентності. Саме вони виступають головними стимулами до засвоєння нових знань, готовності до професійної діяльності, особистісного та кар'єрного розвитку. У процесі формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти стрижневим є поняття «цінність», яке в сучасному словнику з етики формулюється як «різновиди добра і зла та їх численні прояви. Тому цінності поділяють на позитивні і негативні [6, с. 415]. Українська дослідниця Г. Чайка вважає, що професійні цінності є ядром формування професійної культури фахівця [8, с. 33]. Професійні цінності вона розподіляє на дві групи: особистісні (гідність, чесність, моральність, цілеспрямованість, терпимість, комунікабельність, моральність) та суто професійні (відданість справі, дисциплінованість, професійну компетентність, раціоналізм, інноваційність, творчість, самовдосконалення, рішучість, гнучкість, наполегливість). Професійні цінності менеджерів освіти визначаються ставленням до справи, яке спирається на професійні знання та навички; ставленням до суспільства, що передбачає можливість вибудовувати дружні відносини в колективі; ставленням до підлеглих як

здатність вести себе відповідно до етичних норм та налаштовувати колектив на творчу працю; ставленням до себе як до професіонала, що пов'язано із неперервним професійним та особистісним зростанням, самоосвітою, самовихованням, самоконтролем.

У структурі професійно-етичної компетентності когнітивний компонент розглядатимемо як певні знання, а діяльнісний, – як уміння і навички кожної функції діяльності менеджера освіти. Когнітивний компонент у нашому дослідженні міститиме систему етичних знань для сприйняття значення і змісту цінностей, взірців, норм поведінки та спілкування. Набуття і застосування знань ефективними стають тоді, коли вони вмотивовані індивідуально-особистісними потребами. Етичні знання менеджерів освіти перетворюються у професійні у тому випадку, коли вони вибудовуються в індивідуальну модель практичної діяльності. Формування етичних знань майбутніх менеджерів освіти повинно здійснюватися за чітко продуманою системою аудиторних (лекції, семінари, практичні) і позааудиторних (тренінги, ділові ігри, форуми, конференції, лекторії, вечори запитань і відповідей на етичну тематику) занять. Отже, когнітивний компонент професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти забезпечує засвоєння знань про цінності, про моральні норми, спрямовуючи майбутню діяльність на дотримання етичних професійних норм.

Важливе значення у формуванні професійно-етичної компетентності менеджерів освіти мають уміння здійснювати управлінську діяльність на засадах професійної етики. Саме уміння виступають як елементи діяльнісного компоненту професійно-етичної компетентності менеджера освіти. Діяльнісний компонент охоплює способи дій (засоби, форми, методи, прийоми управлінського впливу), особистісну поведінку у процесі взаємодії, професійний такт, комунікативні здібності, вміння безконфліктного вирішення професійних ситуацій тощо. Саме від знань і умінь менеджера освіти залежить: формування і розвиток колективу закладу (установи) освіти; використання можливостей співробітників для досягнення цілей організації; задоволення потреб працівників, що, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності діяльності організації тощо.

Як було зазначено вище, діяльність і поведінка менеджера освіти мотивується внутрішніми потребами, усвідомленням свого місця у житті суспільства і колективу. Адже від того, якою буде особистість менеджера освіти, залежить майбутнє навчального закладу, освітньої установи. Тому у структурі професійно-етичної компетентності ми виділяємо особистісний компонент. Його значення розкриватимемо через особистісні якості менеджера освіти: справедливість і об'єктивність, уміння поводитися з людьми, рішучість, надійність, емоційна стійкість, гуманізм, чесність, розвинуте почуття обов'язку і відповідальності, інтелігентність і толерантність, тактовність, емоційна стриманість, ввічливість, скромність,

доброзичливість, терпеливість, комунікативні здібності. Професійно-особистісні якості керівника поділяються на:

- якості, необхідні у практичній діяльності для взаємодії з усіма учасниками навчально-виховного процесу;
- якості, необхідні для професійного і особистісного зростання менеджера освіти, його самовдосконалення;
- якості, що регулюють вольову поведінку менеджера освіти.

Отже, зміст та структура професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти має свої особливості, які пов'язані із специфікою фахової діяльності. А формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти треба розглядати як специфічний вид індивідуального розвитку. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці методик визначення рівня професійно-етичної компетентності майбутнього менеджера освіти та вибору ефективних технологій її розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова С. П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку / С. П. Архипова // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. – К., 2004. – Вип. 2 (7). – С. 15–24.
2. Великий тлумачний словник української мови / Укладач і гол. ред В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
3. Володарська-Зола Л. Професійна підготовка майбутніх менеджерів у вищих технічних навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Володарська-Зола. – К., 2003. – 20 с.
4. Жигірь В. Провідні функції менеджера освіти як основа формування його професійної компетентності. – [Електронний ресурс] / В. Жигірь // Режим доступу http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis. – Назва з екрана.
5. Кязрст М. Рассмотрение компетентности в психологической концепции совершенствования управления производственной организацией / М. Кязрст // Актуальные проблемы психологии труда. – Тарту, 1980. – С. 45–67.
6. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики: Словник / М. Г. Тофтул – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.
7. Хоружа Л. Етична компетентність сучасного вчителя [Електронний ресурс] / Л. Хоружа // «Відкритий урок». – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/theory/1915/>. – Назва з екрана.
8. Чайка Г. Л. Культура ділового спілкування менеджера: навч. посібник / Г. Л. Чайка. – К.: Знання, 2005. – 442 с.